

УДК 336.777:334.716(477)

**Циган Р.М.,
Дворецькікова Т.В.,
Красій А.О**

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ВЕКСЕЛІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

В загальному розглянуті форми безготівкових розрахунків. Розкриті особливості нормативно-правового регулювання вексельного обігу в Україні. Охарактеризовано види векселів та умови їх використання у господарському обороті

Актуальність. В сучасних умовах фінансової кризи, коли має місце відсутність готівки, використання векселів на підприємствах стає актуальним.

У міжнародному масштабі вексельний обіг за останні десятиріччя суттєво розширив сфери використання, світове співтовариство консолідувало зусилля з вдосконалення єдинообразного вексельного законодавства і у 1988 році Організація об'єднаних націй прийняла Конвенцію ООН "Про міжнародні переказні векселі і міжнародні прості векселі (Конвенція ЮНСІТРАЛ)".

Обмежені можливості використання векселів в Україні, а також відсутність чіткої законодавчої бази з питань вексельного обігу гальмують ратифікацію приєднання України до Конвенції ООН, незважаючи на те, що згода на приєднання до Конвенції ЮНСІТРАЛ Україна підписала ще 9 грудня 1988 р. Але навіть у випадку прискореного створення достатньої законодавчо-нормативної бази вексельного обігу, що забезпечує стиковку з іншими законодавчими актами України та світового співтовариства, необхідний час для того, щоб вексель став невід'ємною складовою частиною у господарському обігу України, щоб підприємства навчилися свідомо та добровільно використовувати вексель у фінансових відносинах з партнерами.

Питання теорії та методології обліку операцій з векселями знайшли своє відображення в дослідженнях таких вітчизняних та зарубіжних науковців: Ф.Ф. Бутинця, Б.І. Валуєва, С.М. Бервено, В.В. Воловика, І.Ф. Сидорова, В.Л. Яроцького, В.А. Белова, Л.Г. Єфімова, О. Виговського, В.В. Грачова, Л.Ю. Добриніна, Д.Л. Іванова, Є.О. Крашеніннікова, Н.А. Крутицького, Ю.Н. Мороза, Л.А. Новосьолова.

Мета. вирішення проблем використання векселів на підприємствах України.

Основний виклад матеріалу. Відповідно до видів платіжних інструментів і порядку їх обороту розрізняють кілька форм безготівкових розрахунків: платіжними дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями, чеками, за акредитивами, платіжними вимогами, інкасовими дорученнями, векселями.

За кожною формою безготівкових розрахунків можуть застосовуватися кілька способів платежу. Кожний з них визначається порядком та умовами виконання підприємствами взаємних грошових зобов'язань.

Розрахунки платіжними дорученнями. Платіжне доручення – це письмовий документ, оформлений за стандартною формою, з дорученням клієнта банку, що його обслуговує, на перерахування зазначеної суми коштів з його рахунка на рахунок одержувача. Розрахунки платіжними дорученнями – це одна з найпоширеніших в Україні форм розрахунків. За цією формою клієнти банків можуть розраховуватися за товарними і нетоварними операціями: за куплені товари, послуги,

виконані роботи, за зобов'язаннями перед фізичними особами (аліменти, пенсії, заробітна плата, гонорари тощо), за зобов'язаннями перед банками, податковими, страховими та іншими фінансовими органами, іншими юридичними особами.

При застосуванні цієї форми розрахунків платник і одержувач коштів певною мірою ризикують.

Ризики платника (покупця) пов'язані переважно з попередньою оплатою товарних операцій. У цьому разі у платника немає гарантії того, що продукція (послуги, роботи), будуть поставлені (надані, виконані) своєчасно й належної якості, передбаченої договором. Крім того, він може зазнати втрат через тривале вилучення з обороту коштів і надання постачальнику безвідсоткової позики.

Для одержувача грошей (продавець, кредитор) існують два види ризику. Перший із них пов'язаний із затриманням виписування платником платіжного доручення через відсутність коштів на поточному рахунку, неможливість одержання позики в банку, із суб'єктивних причин тощо. Уникнути цього ризику можна передбаченням відповідних санкцій при укладенні договору. Другий вид ризику пов'язаний із затриманням перерахування коштів за платіжним дорученням відповідними банками чи розрахунковими структурами (розрахунковими палатами, РКЦ).

Розрахунки платіжними дорученнями – досить проста, зручна, економічна форма, що забезпечує швидке здійснення платежу.

Розрахунки із застосуванням платіжних вимог-доручень. Платіжна вимога-доручення – це комбінований документ, в якому передбачаються два види дій:

1) вимога продавця до покупця оплатити надіслані йому комерційні документи на відвантажені товари;

2) доручення покупця (платника) своєму банку оплатити зазначені документи і перерахувати кошти продавцю.

Це не дуже поширена форма розрахунків. Зазвичай вона застосовується в розрахунках за відвантажену продукцію, виконані роботи, надані послуги. Позитивні її якості полягають у такому: вона більше відповідає фінансовим та господарським інтересам постачальників і покупців; зміцнює договірні відносини в господарстві; прискорює оформлення розрахункових документів; платіж здійснюється за згодою платника після попередньої перевірки розрахункових і товарно-транспортних документів постачальника.

Розрахунки чеками. Чеки застосовуються для здійснення розрахунків у безготівковій формі між юридичними особами, а також фізичними та юридичними особами з метою скорочення розрахунків готівкою за отримані товари, виконані роботи та надані послуги.

Розрахунковий чек – це документ, що містить письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку (банку-емітенту), яка веде його рахунок, сплатити чекодержателю зазначену в чеку суму коштів.

Чекова форма розрахунків має певні переваги перед іншими формами. Це, передовсім, відносна швидкість розрахунків і надходження коштів на рахунок постачальника, що сприяє зменшенню дебіторської заборгованості. Принциповими недоліками такої форми розрахунків є недостатня гарантія платежу, оскільки на рахунку чекодавця може не бути потрібних коштів; неможливість розрахунків чеками на велику суму; складність оформлення чека.

Розрахунки акредитивами. Акредитив – це розрахунковий документ із дорученням однієї кредитної установи іншій здійснити за рахунок спеціально задепонованих коштів оплату товарно-транспортних документів за відвантажений товар.

Акредитив застосовується в розрахунках між постачальниками і покупцями. Документи постачальника оплачуються банком тільки на умовах, передбачених в акредитивній заяві покупця.

Для постачальників (отримувачів коштів) акредитивна форма розрахунків надійна, відносно проста і приваблива, оскільки гарантує оплату.

Покупцям розрахунки з використанням акредитива не вигідні, бо на певний час кошти вилучаються з обороту, що погіршує фінансове становище підприємств-покупців.

Вексельна форма розрахунків. Відповідно до ст. 14 Закону України "Про цінні папери і фондовий ринок" (далі – Закон про ЦП) векселем є "цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю)".

Вексельна форма розрахунків – це розрахунки між постачальником (отримувачем коштів) і покупцем (платником коштів) з відстрочкою платежу, які оформлюються векселем. Вексель – це письмове безумовне зобов'язання, боргова розписка стандартної форми, що дає право її власнику вимагати сплати визначеної у векселі суми від особи, яка видала вексель, у відповідний строк і у відповідному місці.

Правовою основою вексельного обігу в Україні є законодавчі, нормативні акти, розроблені згідно з положенням Єдиного вексельного закону, ухваленого Женевською вексельною конвенцією 1930 року.

Першим реальним кроком на шляху відродження векселя в Україні була ухвала 18 червня 1991 р. Верховною Радою України Закону "Про цінні папери та фондову біржу". У 1992 році Верховна Рада України ухвалила Постанову "Про застосування векселів в господарчому обороті України".

Застосування цих двох нормативних актів значно розширило можливості правового регулювання вексельного обігу.

Поряд зі створенням нормативної бази, що регулює вексельний обіг, видаються нормативні акти, спрямовані на розвиток цієї форми розрахунків. Дальшим кроком щодо впровадження векселя як інструмента фінансово-господарської діяльності підприємства став Указ Президента України "Про випуск та обіг векселів для покриття взаємної заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності" від 14.09.94 р. Цим Указом було запроваджено в господарську діяльність підприємства простий товарний вексель. Його можна було застосовувати як засіб оформлення взаємної заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності.

Порядок проведення заліку взаємної заборгованості з використанням векселів включає чотири етапи:

- оформлення та облік платіжних документів;
- проведення заліку взаємної заборгованості;
- вексельне оформлення прострочених заборгованостей;
- дальші операції з векселями.

Однак окремі питання вексельного обігу в Україні залишаються ще недостатньо визначеними.

З метою розширення сфери обігу векселів 26 липня 1995 року був виданий Указ Президента України "Про розширення сфери обігу векселів", який передбачав скасування обмежень стосовно розміру суми зобов'язань на один вексель. Розмір зобов'язань встановлювався за згодою суб'єктів підприємницької діяльності.

Отже, в Україні вже закладено законодавчі основи застосування векселів у розрахунках між постачальниками та покупцями.

За своєю суттю вексель є абстрактним борговим зобов'язанням. Його абстрактність полягає в тому, що він не обумовлений попереднім виконанням будь-яких договірних зобов'язань.

Векселі на основі взаємної довіри суб'єктів ринкових відносин функціонують в обігу як розрахунковий засіб, боргове зобов'язання та як різновид цінних паперів, що має значні переваги над паперовими грошми. Ці особливості накладають специфічний відбиток на сферу обігу векселів у порівнянні з іншими цінними паперами. Зокрема, векселі не знецінюються, в обігу перебувають визначений договором час, скорочують потреби в готівці, зменшують витрати грошового обороту і прискорюють його. Предметом вексельного зобов'язання можуть бути тільки гроші.

Розвиток кредитних інститутів обумовлений можливістю негайного обертання боргових зобов'язань на гроші, що передбачає, у свою чергу, переказування даних зобов'язань третім особам у простій та надійній формі. Вексель, що відповідає саме цим вимогам, є зручним інструментом для руху кредитів. Той, хто дає кредит в обмін на вексель, за необхідності може обернути його на гроші, переказуючи вексель як іншим особам, так і банку з умовою надання знижки з номіналу. Один вексель у процесі свого обігу здатний погасити цілу низку грошових зобов'язань.

Векселі, які застосовуються в господарському обороті як в Україні, так і в міжнародних розрахунках, досить різноманітні.

Векселі казначейські – один із видів державних цінних паперів, які випускаються для покриття видатків державного бюджету. Вони можуть бути використані:

- для здійснення розрахунків;
- для зарахування сплати податків до державного бюджету;
- як застава для забезпечення інших платежів та кредитів.

Такі векселі видаються на пред'явника зі строком платежу не більше одного року.

Приватні векселі емітуються корпораціями, фінансовими групами, комерційними банками. Спеціального забезпечення ці папери не мають. Як гарантія їхньої надійності виступає рейтинг векселедавця, стабільність його фінансового стану та авторитет на ринку цінних паперів.

Фінансовий вексель має в своїй основі депозитну природу. Якщо класичний вексель видається за реальної товарної угоди, то фінансовий в основному використовується для мобілізації грошових ресурсів.

Товарний (комерційний) вексель використовується для кредитування торговельних операцій. Він визначає умови погашення векселедавцем-боржником своїх обов'язків перед постачальником-кредитором за поставлену продукцію, надані послуги, виконані роботи.

Простий (соло-вексель) виписується і підписується покупцем (векселедавцем) і є його борговим зобов'язанням оплатити кредитору вказану суму в установленний час. Тобто, оформляючи простий вексель, векселедавець є платником. Підписавши простий вексель, він стає на певний строк боржником особи, указаної у векселі. Векселедавець бере на себе зобов'язання особисто сплатити за векселем певну суму грошей у точно зафіксований час у майбутньому або в час, визначений власником векселя.

Перевага простого векселя – у досить простих правилах його обігу. У простому векселі векселедавець є прямим боржником і він зобов'язаний за простим векселем так само, як і акцептант за переказним векселем. Виходячи з цього простий вексель акцептувати не потрібно.

Переказний вексель (тратта) – це документ, який регулює вексельні відносини трьох сторін: кредитора (трасанта), боржника (трасата) і отримувача платежу (ремітента). Такий вексель виписує та підписує кредитор (трасант).

Забезпечений вексель – це вексель, гарантований заставою, яка надається кредиторіві, банку або продавцю доти, доки борг не буде сплачено. Заставою може бути дебіторська заборгованість, товарні запаси, цінні папери, основні виробничі засоби, обладнання. Векселі на пред'явника – це такі векселі, що оплачуються негайно після прийняття їх дебітором. Вексель, що оплачується в термін, указаний у документі, називається строковим.

Доміцильований вексель – це такий, у якому застережено, що даний вексель підлягає сплаті третьою особою – доміцилян-том за місцем проживання платника (або в іншому місці). Конкретне місце платежу вказується на векселі векселедавцем і пред'являється до оплати доміцилянту, який не є відповідальною особою за векселем, тобто не несе жодної відповідальності, якщо платіж не буде здійснено.

Нині в Україні прості векселі набувають певної популярності. Вони використовуються для залучення тимчасово вільних грошових коштів. Банківські установи активно використовують прості векселі для залучення коштів, бо вексель має перевагу перед ощадним сертифікатом, оскільки він більш ліквідний. Це означає, що власник векселя має можливість розрахуватися зі своїми кредиторами не тільки грошима, а й векселем за відвантажені товари і надані послуги або достроково врахувати вексель. Важлива особливість векселя полягає в тому, що його можна використати як засіб платежу.

Фінансово-кредитні установи використовують “розрахунковий” вексель. Розрахунковий вексель – це вексель, який купують з дисконтом для покриття кредиторської заборгованості перед векселедавцем у розмірі вексельної суми. Сутність такої операції в тому, що різниця між ціною покупки векселя і вексельною сумою стає доходом. У таких операціях використовують векселі надійних банків або транспортних підприємств. Векселі цих підприємств купують з метою дострокового погашення кредиторської заборгованості перед векселедавцем. Тому до таких векселів додають гарантовані листи із зобов'язанням векселедавця достроково погасити вексель у рахунок кредиторської заборгованості власника векселя перед векселедавцем за отримані останні товари і надані послуги.

Операції з такими векселями вважають найбільш дохідними.

Рахунки (субрахунки), що застосовуються для обліку операцій з векселями згідно із новим Планом рахунків та Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, а саме:

– 162 “Довгострокові векселі отримані” – для обліку векселів, отриманих у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості;

– 341 “Короткострокові векселі, отримані у національній валюті”, 342 “Короткострокові векселі, отримані в іноземній валюті” – для обліку заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги і по інших операціях, забезпечених векселями. На підприємстві можуть бути самостійно відкриті необхідні субрахунки, наприклад, 3411 “Векселі Пенсійного фонду отримані”;

– 352 “Інші поточні фінансові інвестиції” – для обліку наявності і руху поточних фінансових інвестицій. Тут можуть бути відображені векселі, що придбаваються нижче від номінальної вартості з метою зарахування кредиторської заборгованості в сумі номіналу векселя;

– 511 “Довгострокові векселі, видані у національній валюті”, 512 “Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті” – для обліку розрахунків з постачальниками, підрядниками та іншими кредиторами за матеріальні цінності, виконані роботи, отримані послуги і по інших операціях, заборгованість по яких забезпечена виданими векселями і не є поточним зобов’язанням;

– 611 “Поточна заборгованість за довгостроковими зобов’язаннями у національній валюті”, 612 “Поточна заборгованість за довгостроковими зобов’язаннями в іноземній валюті” – для узагальнення інформації про стан розрахунків за поточними зобов’язаннями, переведеними зі складу довгострокових при настанні терміну погашення протягом 12 місяців з дати балансу;

– 621 “Короткострокові векселі, видані у національній валюті”;

– 622 “Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті” – для обліку заборгованості постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам за отримані сировину, матеріали, товари, послуги, роботи і по інших операціях, на яку підприємством видані векселі. На підприємстві можуть бути самостійно відкриті необхідні субрахунки, наприклад, 6211 Векселі акцептовані”, 6212 “Податкові векселі”.

Для відображення в бухгалтерському обліку відсотків, нарахованих за векселем, призначені субрахунки:

– 373 “Розрахунки за нарахованими доходами” – для обліку нарахованих відсотків, що підлягають отриманню;

– 684 “Розрахунки за нарахованими відсотками” – для обліку нарахованих відсотків, що підлягають сплаті;

– 952 (733) “Інші фінансові витрати (доходи)” – для обліку витрат, пов’язаних з нарахуванням відсотків за договорами кредитування (крім банківських кредитів).

Висновки. Вексель є складним розрахунково-кредитним інструментом, який втілює, з одного боку, функцію засобу платежу і кредитних грошей, а з іншого – функцію цінного паперу, і як цінний папір може виступати об’єктом різних угод.

За допомогою вексельних програм здійснюються спроби розв’язання проблеми неплатежів, здійснення взаємозаліків заборгованості, а також розробляються і здійснюються інші фінансові програми.

Повернення векселя до економіки України має велике значення. Нині його використання в основному здійснюється в рамках кредитно-розрахункових операцій. Однак за допомогою векселя можна вирішувати більш важливі задачі і, зокрема, задачу реформування відносин власності. Властивості векселя як цінного паперу дозволяють максимально прискорити процеси приватизації, причому, насамперед, за рахунок нерентабельних підприємств-боржників. Юридична конструкція векселя як цінного паперу наділяє його можливостями більш ефективного виконання фінансових зобов’язань порівняно з іншими цивільними зобов’язаннями. За наявності досить конструктивного механізму переходу від фінансової відповідальності до майнової створюються умови, за яких векселі стають одним з дійових інструментів ринкової економіки.

Учасниками вексельного обігу стають підприємства, організації і громадяни, які не мають спеціальних знань і досвіду в цій галузі. У більшості випадків практика стикається з тим, що підприємства і громадяни не можуть самостійно реалізувати свої права за векселем. Це продиктовано тим, що вексельний обіг регулюється спеціальними правовими нормами.

Потрібно відмітити, що широкому впровадженню в Україні вексельного обігу перешкоджає відсутність практичного досвіду в його організації. Створення системи вексельного обігу і вексельного арбітражу в Україні починається практично заново. Відсутні відповідні фахівці, а також налагоджені організаційні й правові інститути; немає в достатній кількості спеціальної економічної і юридичної літератури з цих проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Беляков Н.М.* “Вексель как важнейшее платежное средство” / Н.М. Беляков. – М.: МП “Трансферт”, – 1992.
2. *Вексель: сто вопросов и ответов* / [Каверін Ю.А. та ін.] – М.: “Менатеп-информ”, – 1992.
3. *Законы та постанови Верховної Ради України:*
 - “Про застосування векселів у господарському обороті”, 17.06.1992, № 2470/XII;
 - “Про цінні папери і фондову біржу”. 27.03.1991, № 1202/12.
4. *Казарцев С.Д.* Вексель – это валюта / С.Д. Казарцев. – Л.: “Гидрометеоиздат” – 1991.
5. *Корнеева О.* “Вексель как один из способов преодоления платежного кризиса” / О. Корнеева // Экономика Украины. – 1995 – № 4 – С. 48-52.
6. *Кузнєцова, Н.С.* “Ринок цінних паперів в Україні: правові основи формування та функціонування” / Н.С. Кузнєцова, І.Р. Назарчук. – К.: “Юрінком Інтер”, – 1998.
7. *Лисенков Ю.М., Фетюхіна Н.В.* “Рынок ценных бумаг: основные термины и понятия” / Ю.М. Лисенков, Н.В. Фетюхіна. – “Київ. – 1996.
8. *Малюк В.М.* “Вексель в Україні” / В.М. Малюк. – К.: Асоціація “Український Вексельний Центр”, – 1997.
9. *Миркін Я.М.* Ценные бумаги и фондовый рынок / Я.М. Миркін. – М. “Перспектива”, – 1995.
10. *Римарук О.І.* “Переводной и простой вексель: практика применения” / О.І. Римарук. – К.: “Логос”, – 1998.
11. *Укази Президента України:*
 - “Про випуск та обіг векселів для покриття взаємної заборгованості суб’єктів;
 - “Про розширення сфери обігу векселів”, від 26 07.1995, № 658/95.